

ԵԿԵՂԵՑԻ ՀԱՅԱՍՏԱՆԵԱՅՑ

ՊԵՏԲ Է ԿԱԶՄԱԿԵՐՊՈՒԵՆՔ

Ա.

Ռուսաց յեղափոխութեան ալիքները հասել են և մեր ժողովրդին։ Կեանքի մէջ հանդէս են եկել նոր գործօններ, նոր կուսակցութիւններ և ուղղութիւններ, որոնք իրենց գաղափարները՝ սխալ թէ ուղիղ՝ աշխատում են տարածել ժողովրդի աւելի լայն խաւերի մէջ։ Մի կենդանի պայքար է սկսուած տապալելու հին կարգերը և այս պայքարը յաճախ մոլեղնութեան հասած՝ օգտակարն ու ֆրաստակարը, պիտանին և անպիտանը ընդունակ չէ միմեանցից զանազանելու։ Յեղափոխութիւնը մաքրում է կեանքի մթնոլորտը, բայց բուռն, անսանձ յեղափոխութիւնը նման է աւերիչ փոթորկին, որ կարկուտ ու անձրեւ է թափում երկրի վերայ, կատաղի հեղեղներ յառաջացնում իրենց կորստաբեր հետեւանքներով։

Հայ կեանքի մէջ յեղափոխական յորձանքներն իրենց հարուածներն ուղղեցին և՛ մեր եկեղեցու կարգերի դէմ։ Կեդրոնական ժողովը իւր մանուկ ճառախօսներով, իւր օգային ամբոցներով ու նախագծերով բնորոշ արտայայտութիւն էր ժամանակի հիւանդութեան և երիտասարդ սերնդի մէջ հաստատուած խառնափնդոր գաղափարների։ Հայոց եկեղեցին պիտի զրկուէր իւր կալուածներից, դպրոցներից, քաղաքակրթական կոչումից, և միայն ծիսապաշտական մի հաստատութիւն դառնար՝ տգէտ, արարողութիւնները կատարելու չափ հազիւ ընդունակութիւն ունեցող պաշտօնեաներով։ Այդ ևս մի զիջումն էր խաւար ամբօրին, անհրաժեշտ մի չարիք, որ պէտք էր ակամայ տանել։

Բայց այդ մի կողմն էր միայն։ Կեդրոնական ժո-

ղովն ապացոյց էր մի և նոյն ժամանակ, որ մեր եկեղեցին և հոգևորականութիւնը շատ զգալի կերպով կորցրել է իւր բարոյական հեղինակութիւնը ժողովրդի որոշ խաւերի մէջ: Այդ ժողովն անշուշտ անկարող կլինէր իւր համբակ և տաքդուխ ճառախօսների արտայայտած ծայրայեղ դաշափարներն իրագործել, եթէ նոյն իսկ հնարաւորութիւն ունենար շարունակել իւր նիստերը, անհաւանական չէ նաեւ, որ զգաստութեան զգացումը սկսէր հետզհետէ փոքր ինչ սանձահարել ժողովի ամբողջութիւնը, բայց և այնպէս իբրեւ երևոյթ չի կորցնում այն իւր պատմական մեծ նշանակութիւնը: Ինչ որ լրագրութիւնը տարիների ընթացքում ձեռնում էր պատահական կերպով, ընդհատումներով, Կեդրոնական ժողովը իւր նախընթաց պարագաներով շատ ցայտուն կերպով դրեց ընդհանրութեան առաջ: Պատմական մի դաս էր այդ, որ երբէք չպէտք է վրիպէ մեր խորին ուշադրութիւնից: Ինչքան էլ կամենանք լաւատես լինել, ցաւալի իրողութիւնն անտես անել չենք կարող, մեր ժողովրդի որոշ մասերի մէջ հակակրութեան կամ սառն անտարբերութեան զգացում է տիրում դէպի եկեղեցին և հոգևորականութիւնը: Սրտերն այլ ևս չեն բաբախում եկեղեցու բաղդով և եկեղեցին չի կարողանում ջերմացնել նրանց, ոգևորութիւն ներշնչել այն դաշափարների համար, որի անունով ապրում է ինքը: Կրօնական կապը խախտուած է նրանց մէջ, բայց թուլանում է նաեւ ազգայինը: Կրթուած դասի մի ոտուար մասի համար եկեղեցին թանգ էր միայն ողգային տեսակէտով, այդ եկեղեցին է պահպանել և նպաստել ազգային քաղաքակրթութեան զարգացման, նորա հովանաւորութեան տակ պաշտպանութիւն է վայելել մայրենի լեզուն, դպրոցական գործը: Բայց քաղաքական նոր բերմունքների հետ սկսել է խախտուել և այս կապը: Կարծում են քաղաքական փոքր ինչ տանելի ազատութեան հետ կվերջանայ և եկեղեցու դերը, առանց նորան կարելի կլինի պահել և զարգացնել մեր քաղաքակրթական ժառանգութիւնները: Կան խմբեր և շրջաններ, որ շատ աւելի հեռու են գնում:

եկեղեցու դռները ինչպէս որ վարդապետութիւնը նոքա միասակար են քարոզում և խոչնդոտ անտեսական և քաղաքակրթական յառաջադիմութեան:

Բ.

Ժողովրդական որոշ խաւերի սառնութիւնը և ոչ բարեկամական հայեացքը դէպի եկեղեցին առանց պատճառների չէ անշուշտ: Եթէ դուրս մի պատճառը արտաքին է՝ օտար քաղաքակրթութեան ազդեցութիւնը, ոչ պակաս նպաստել է այդ սառնութեան նաև մեր ներքին տկարութիւնն ու ապիկարութիւնը: Սորա վերան պէտք է աւելացնենք և այն բնական պատճառը, որ ժողովրդական եկեղեցու մէջ անկարելի է, որ բոլոր անդամները հաւասարապէս հաւատացեալ լինին և սրտով կպած եկեղեցու հետ: Այդ հնարաւոր էր միայն քրիստոնէութեան առաջին դարերում, երբ եկեղեցին կազմուած էր փոքրիկ համայնքներից: Բայց քրիստոնէութիւնը պետական և ժողովրդական կրօն դառնալուց յետոյ, հազարաւոր մարդիկ եկեղեցու մէջ պիտի մտնէին, առանց իսկական մտքով քրիստոնեայ լինելու: Ինչպէս պատմութեան ընթացքում, այնպէս և այժմ, անհնար էր եկեղեցու համար իւր հօտի բոլոր անդամներին անխտիր մատչելի դարձնել աւետարանի ճշմարտութիւնը: Հասկանալի է, որ մեր խօսքը այս տեսակ անտարբերների մասին չէ: Ուրբան և ցաւալի լինի այս իրողութիւնը, բայց մենք կարող ենք հաշտուել այն տեսակէտով, թէ եկեղեցու վրկարար գործունէութեան և բարոյական հեղինակութեան առաջ ստիպուած կլինին խոնարհուիլ այդպիսիները և նոյն իսկ մեքենայապէս ենթարկուիլ նորա բարոյական կարգապահութեան պահանջներին: Վտանգաւոր է աւելի առաջին երկու պատճառներից յառաջացած սառնութիւնն ու անտարբերութիւնը, որ յաճախ հակակրթական և թշնամութեան է փոխարկւում: Որովհետև մի տեղ ներգործում է գիտակցութիւնը, լինի այն նոյն իսկ սխալ հիմքերի վերայ հաստատուած գիտակցութիւն, միևս տեղը դառնութեան զգացումը:

Քաղաքակրթութեան զարգացման էական օրէնքներից մէկը ազգերի փոխադարձ շփումն է, հոգեւոր ազդեցութիւնը: Չկայ ազգային արուեստ, քաղաքակրթութիւն, որ բոլորովին ինքնուրոյն լինի բառացի իմաստով: Հանճարեղ և հզօր ազգերի քաղաքակրթութիւնն իսկ մեծ կամ փոքր չափով զարկ է ստացել հարեան ազգերից: Հայ ժողովրդի քաղաքակրթութիւնը, ինչպէս հին ժամանակները, նոյնպէս և այժմ, ենթարկուած է իւր դրացի աւելի մեծ ազգերի ազդեցութեան: Եւրոպական քաղաքակրթութեան դրական բարիքների հետ իւրացրել ենք և նորա բացասական կողմերը: Այդ բացասական կողմերից մէկն է հակակրօնական և հակաեկեղեցական տրամադրութիւնը: ԺՂ. և ԺԹ. դարերի նիւթապաշտական մակերութային աշխարհայեցողութիւնը առանց դժուարութեան հաստատուում է մեր հասարակութեան որոշ խաւերի մէջ, թէև իւր բուն հայրենիքում՝ վաղուց դատապարտութեան է ենթարկուել: Սոցիալական շարժումներն էլ գործնականութեան մէջ միացած են նիւթապաշտական հայեացքների հետ, թէև այդ իսկապէս անհրաժեշտութիւն չէ: Հաւանօրէն հայ բանուորական դասակարգն էլ նոյն ճանապարհով կրնի թանայ, ինչ որ Եւրոպայում և կսկսի անտարբեր դառնալ դէպի եկեղեցին, եթէ այդ մասին նախօրօք չհագանք: Մեր մտաւոր շարժման նորագոյն պատմութեան մէջ, վերջապէս, շատ խոշոր տեղ է բռնում և ուստաց մեծ ազդի ազդեցութիւնը, բայց տարաբաղդաբար այն սառնութիւնը, նոյն իսկ արհամարհանքը, որ կայ նոյն ազգի կրթուած դասի որոշ մասի մէջ դէպի պրալոսլաւ եկեղեցին, փոխադրուում է և մեր կեանքի մէջ:

Այս բացասական տրամադրութեան քիչ չէ նպաստել մեր եկեղեցու պաշտօնէութեան և վարչական կազմակերպութեան թուլութիւնը: Մեր եկեղեցու պաշտօնէութիւնը նոր պայմանների համար պատրաստուած չէր: Առանց այն էլ արիւնաքամ էր եղել իւր հօտի հետ դարաւոր բռնութիւնների և հալածանքների տակ, ստեղծագործող և կենսունակ ոյժը պակասել էր նորա մէջ, իսկ միայն

ծէսերով և արարողութիւններով անկարող էր նոր զարթնող մտքին բաւականութիւն տալ։ Եւ այդ ոչ դատապարտելի էր և ոչ զարմանալի։ Ընդհակառակ հիացման արժանի է, որ մեր եկեղեցին կարողացել է պատմական այնքան ձախորդ հանգամանքների մէջ պահպանել իւր գոյութիւնը և որոշ չափով քրիստոնէական ոգի, հասկացողութիւն աւանդել ներկայ սերնդին՝ նախնեաց քաղաքակրթութեան մնացորդների հետ։ Մենք հասկանում ենք նորա ներկայ վիճակը իւր պատճառներով, իսկ այստեղ հասկանալ նշանակում է ներողամիտ լինել։

Բայց իրողութեան առաջ աչքներս փակել չենք կարող։ Մեր եկեղեցին մի տեսակ քայքայման գործողութեան մէջ էր, տգիտութեան, սիմոնականութեան, չհասական և ամուսնալուծական խնդիրների մէջ աշառոտ երեւոյթները պէտք է հետզհետէ նոր զարթնող ժողովրդի աչքում ոչ միայն թուլացնէին հոգեւորականութեան և նորա հետ եկեղեցու հեղինակութիւնը, այլ և շատերի մէջ դառնութիւն յառաջ բերէին։ Պէտք էր մտածել նորա վերակազմութեան և վերածնութեան մասին, պէտք էր պատրաստել պաշտօնէութեան մի նոր սերունդ, որ անցեալի աւանդած թանգագին բարիքների հետ պատուաւորել կարողանար եւրոպական գիտութիւնն ու քաղաքակրթութիւնը, և ապաքաղդ պայմանների պատճառով թմրած եկեղեցու մէջ նոր ոգի և կեանք ներշնչէր։ Բայց պակասում էր զեկաւարդ ձեռքը։ Մատաղ գաղափարները, ինչպէս նորածիլ տուններ, կարօտ են աւելի խնամքի և հոգատարութեան։ Ընդհակառակ կամայականութիւնն ու անորոշութիւնը, անսկզբունք և պատահականութեան ենթարկուած կառավարութիւնը բոլորովին խախտեց կարգապահութեան և աւանդութեան մնացորդները և խորշակահար եղան նորաբոյս սկզբնաւորութիւնները։ Վրայ հասաւ ռուսական յեղափոխութիւնը և մտքերի շփոթութեան և քաոսի մէջ մեր եկեղեցին դարձաւ ծովի ալիքների վերայ պատահականութեան ենթարկուած անդեկ մի նաւ։ Երբէք չի կարելի մոռանալ, որ Կեդրոնական ժողովը գումարուած էր

Մայր Աթոռի պարիսպների մէջ, և եթէ այնքան միակողմանի կերպարանք ստացաւ, անմասն չէր այդ գործում և հայ հոգևորականութիւնը։ Դադարեց կեդրոնական ժողովը։ Բայց այնտեղ արժարժուած գաղափարները չեն դադարել ժողովրդի որոշ խաւերի մէջ գոյութիւն և վարակիչ ազդեցութիւն ունենալ։ Դորա ապացոյցն է մեր դպրոցական և վարչական հաստատութիւնների երերուն, անկերպարան և խռովայոյզ վիճակը, որքան այդ ժողովրդական խաւերից է կախուած, և մամուլի մի մասի մինչև անմտութեան հասցրած արշաւանքը։

Գ.

Ի՞նչ պէտք է անենք։

Ահա այն հարցը, որ տնհրաժեշտաբար դրուած է մեր առաջ և ուրի համար անտարբեր մնալ չենք կարող։ Մենք սովոր ենք ամեն ինչ Ս. Հայրապետից սպասել, բայց Ս. Հայրապետը ծերացած է, տկար, և ի դուր կլինէր այս պայմանների մէջ ամեն ինչ վերելից սպասել։ Չէ որ ամենքս քահանաներ և վարդապետներ, սրբազան առաջնորդներ և եպիսկոպոսներ՝ մեր հոգևոր պետի գործակիցներն ենք և նորա հետ նոյն եկեղեցու պաշտօնեաները։ Հայ հոգևորականութիւնը պէտք է ցոյց տայ, որ մի մեռած գիակ չէ և որ նորա մէջ բոլորովին չէ հանդել Ս. Ներսէսների, Սահակների, Մեսրոպների և Ղևոնդների հոգին։ Մեր առաջ Յազկերտներ և Միհրնէրսեհներ չկան իրենց զօրքերով կանգնած, որոնք սպառնան մեր կրօնի և եկեղեցու գոյութեան, բայց կայ ոչ պակաս մի վտանգաւոր թշնամի՝ կրօնական անտարբերութեան ոգին, որ հետզհետէ զօրանում է և սպառնում ճարակել մեր ժողովրդի սիրտը։ Հայ հոգևորականութիւնը պէտք է կազմակերպուի, բայց ոչ քաղաքական նպատակներով կամ այս ու այն քաղաքական կուսակցութիւնների դէմ կռուելու, այլ այն հոգևոր թանգազին բարիքների համար, որ տալիս է մեզ քրիստոնէութիւնը, որ տուել է մեր դարաւոր ազգային եկեղեցին։ Զուտ քաղաքական խնդիրներով եկե-

ղեցին չէ զբաղւում և չպէտք է զբաղուի, բայց անտարբեր մնալ չէ կարող դէպի կեանքի այն երևոյթները, որոնք մեծ կամ փոքր չափով կապ ունին մեր ժողովրդի հոգևոր-քաղաքակրթական զարգացման հետ։ Հօտի կրօնական-բարոյական-քաղաքակրթական յառաջադիմութիւնը եկեղեցու գոյութեան նպատակն է ու կոչումը. եկեղեցին կրթական հաստատութիւն է բառի ամենալայն հասկացողութեամբ, ուստի և օգտւում է այն բոլոր միջոցներից, որոնք ազնուացնում են մարդկային հոգին, դպրոցական և բարեգործական հաստատութիւններ, սրբազան արուեստ իւր ճիւղերով, գիտութիւն, գրականութիւն, լրագրութիւն և կենդանի խօսք։ Առանց այս միջոցների հնարաւորութիւն էլ չկայ մարդկային հոգին կրթել, ազնուացնել և առաջնորդել հօտին դէպի այն բարձրագոյն իդէալը, որ մարմնացած է Յիսուսի անձնաւորութեան և վարդապետութեան մէջ։ Պէտք է կազմակերպուինք, որպէս զի մեր կոչման հետ կապուած սրբազան պարտաւորութիւնները կատարել, անձնուէր և գիտակցական գործունէութեամբ պաղած սրտերը կրկին ջերմացնել կարողանանք։ Պէտք է սովորենք քրիստոնէութիւնը ժամանակի նոր լեզուով քարոզել և նորա վերայ հիմնել մեր եկեղեցու վերածնութեան սրբազան գաղափարը՝ քաղաքակրթական մաքուր և ազնիւ ձգտումներով։ Գործը, միայն սիրոյ և անձնուիրութեան զգացմունքից բղխած գործը կարող է նուաճել անտարբեր սրտերը և լռեցնել այն խռպոտ երգը, թէ բոլոր կրթական և կուլտուրական հաստատութիւնները պէտք է խլել եկեղեցու և հոգևորականութեան ձեռքից և յանձնել ժողովրդին։ Որպէս թէ եկեղեցին և հոգևորականութիւնը ժողովրդից կտրուած, բախտովին տարբեր շահերով գոյութիւն ունեցող հաստատութիւններ լինէին։ Դարերի ընթացքում հայ եկեղեցին իւր պաշտօնէութեամբ ամենասերտ կապերով միացած է եղել իւր հօտի հետ ազգային գաղափարի սահմանների մէջ և մեր ձրգտումը պիտի լինի այդ կապերը աւելի ամրացնել, օգտակար և հետևողական գործունէութեամբ։ Բայց դուրս հա-

մար պէտք է միացնենք մեր թոյլ և բաժան բաժան ուժերը մի և նոյն նպատակի համար:

Ռուսաստանի ազատագրական շարժումը զարթեցրել է ամեն դասակարգի և ուղղութեան մարդկանց, ամենքն աշխատում են կազմակերպուել, իրենց գաղափարները տարածել, միայն հայ հոգեւորականութիւնը պէտք է անշարժ մնայ: Յանուն քրիստոնէական կենդանարար կրօնի, յանուն մեր ազգային հինաւորաց եկեղեցու և ժողովրդի բարոյական վերածնութեան և քաղաքակրթութեան պէտք է կազմակերպուենք և՛ մենք: Բայց այդ մասին հետեւել անգամ:

Դ. Վ. Յովսէփեան

Մ Ա Յ Ր Ա Թ Ո Ր

Ապրիլի 4-ին Մայր տաճարում՝ պատարագից յետոյ հայրապետական մաղթանք կատարուեց Սրբազնագոյն Կաթողիկոսի ծննդեան 88-րդ տարեդարձի առթիւ: Պատարագից յետոյ ամբողջ միաբանութիւնը ներկայացաւ Ն. Սրբութեան և ստացաւ նորա հայրական օրհնութիւնը:

Տ. Մատթէոս վարդապետը Ս. Հայրապետի կոնդակով գնաց Նուխի՝ պարզելու դպրոցի մէջ ծագած խռովութիւնների պատճառը, և՛ եթէ հնարաւոր է, հաշտեցնել կռուող կողմերին՝ դպրոցի մէջ խաղաղութիւն հաստատելով: Բայց հ. Մատթէոսի ջանքերը ապարդիւն անցան և նա ստիպուած եղաւ Ն. Սրբութեան դիմել՝ փակելու ժամանակաւորապէս դպրոցը: